

XO'JALIK YURITUVCHI SUB'YEKTLARDA MOLIVAVIY HISOBOTLAR TUZISH VA TAQDIM ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Xolmatova Nodiraxon Quddusovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Andijon fakulteti

"Mutaxassislik, ijtimoiy-gumanitar va aniq fanlar"

kafedrasi katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17493539>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-oktabr 2025 yil

Ma'qullandi: 28-oktabr 2025 yil

Nashr qilindi: 31-oktabr 2025 yil

KEYWORDS

moliyaviy hisobot, buxgalteriya balansi, moliyaviy natijalar, pul oqimlari, hisob siyosati, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS), moliyaviy tahlil, raqamli buxgalteriya, shaffoflik.

ABSTRACT

Maqolada xo'jalik yurituvchi sub'yektlarda moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etish jarayonlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Ishda moliyaviy hisobotlarning iqtisodiy mazmuni, ularning tarkibi va asosiy tamoyillari, xalqaro va milliy standartlar asosida tuzish tartiblari tahlil qilingan. Shuningdek, amaliyotda uchrayotgan muammolar o'rganilib, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tish, buxgalteriya hisobini raqamlashtirish va tahlil asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilishni takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Moliyaviy hisobot xo'jalik yurituvchi sub'yektning ma'lum davr mobaynida amalga oshirgan xo'jalik faoliyati natijalarini umumlashtiruvchi hamda moliyaviy holatini aks ettiruvchi asosiy axborot manbai hisoblanadi. U xo'jalik faoliyatining iqtisodiy mohiyatini ochib berish, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ishonchli ma'lumotlar bilan ta'minlash, shuningdek, investorlar, kreditorlar va davlat organlari uchun zarur axborot bazasini yaratishga xizmat qiladi.

Moliyaviy hisobotlar korxona faoliyatining uchta asosiy jihatini ifodalaydi:

- Moliyaviy holat – korxonaning muayyan sanaga bo'lgan aktivlari, majburiyatlari va kapitalini ko'rsatadi;
- Moliyaviy natijalar – korxona faoliyati davomida olingan daromadlar, xarajatlar va sof foydani aks ettiradi;
- Pul oqimlari – mablag'larning kelib chiqishi va foydalanilishi yo'nalishlarini namoyish etadi.

Moliyaviy hisobotlarning asosiy vazifasi foydalanuvchilarga korxonaning moliyaviy barqarorligi, rentabelligi, likvidligi va to'lov qobiliyati to'g'risida ishonchli ma'lumot berishdan iboratdir. Shu jihatdan u iqtisodiy tahlil, rejalashtirish va boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni hamda milliy buxgalteriya standartlariga muvofiq, xo'jalik yurituvchi sub'yektlar tomonidan quyidagi asosiy moliyaviy hisobot shakllari tuziladi:

- Buxgalteriya balansi (1-shakl) – korxonaning muayyan sanaga egalik qilayotgan aktivlari va majburiyatlari hamda o'z mablag'lari (kapitali) to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettiradi;

- Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot (2-shakl) – korxonaning daromadlari, xarajatlari va sof foydasini ifodalaydi;

- Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot (4-shakl) – mablag'larning kirimi va chiqimini asosiy, investitsion hamda moliyaviy faoliyat bo'yicha ko'rsatadi;

- O'z kapitalidagi o'zgarishlar to'g'risidagi hisobot (5shakl) – korxona kapitalida yuz bergan o'zgarishlarni yoritadi;

- Izohli xat (hisobotlarga izoh) – yuqoridagi hisobot shakllarini to'ldiruvchi, tushuntiruvchi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Mazkur hisobot shakllari bir-biri bilan o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, korxonaning umumiy moliyaviy manzarasini to'liq aks ettiradi. Masalan, moliyaviy natijalar hisobotida aks ettirilgan sof foyda buxgalteriya balansining "O'z mablag'lari manbalari" bo'limida ko'rsatiladi.

Moliyaviy hisobotlarni tuzish jarayoni quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

- Uzluksizlik tamoyili – korxona faoliyati davom etishini nazarda tutadi;
- Hisob siyosatining izchilligi – bir hisobot davridan boshqasiga o'tishda bir xil hisob uslublaridan foydalanilishi;

- Ehtiyotkorlik tamoyili – aktivlar va daromadlar oshirib ko'rsatilmasligi, majburiyatlar esa kamaytirib berilmasligi;

- Ahamiyatlilik va ishonchlilik – foydalanuvchilar uchun axborotning dolzarbligi va aniqligini ta'minlash;

- Taqqoslanish imkoniyati – turli davrlardagi hisobot ma'lumotlarini solishtirish imkoniyatini berish.

Mazkur tamoyillar moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini, shaffofligini va foydalanuvchilar uchun qulayligini ta'minlaydi.

Moliyaviy hisobotlardan quyidagi asosiy foydalanuvchilar guruhi foydalanadi:

- Tashqi foydalanuvchilar – investorlar, kreditorlar, soliq organlari, davlat statistika idoralari va boshqa manfaatdor tomonlar;

- Ichki foydalanuvchilar – korxona rahbariyati, ta'sischilar, bo'lim boshliqlari va iqtisodchilar.

Tashqi foydalanuvchilar korxonaning moliyaviy barqarorligi va to'lov qobiliyatini baholash uchun hisobotlardan foydalanadilar. Ichki foydalanuvchilar esa hisobot ma'lumotlariga tayangan holda ishlab chiqarish, investitsiya va moliya siyosatini shakllantiradilar.

O'zbekiston Respublikasi xalqaro amaliyotga mos ravishda "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)"ni bosqichma-bosqich joriy etmoqda. Milliy buxgalteriya standartlari (MBS) ham MHXS tamoyillariga asoslangan bo'lib, ularning uyg'unlashuvi orqali hisobotlarning xalqaro miqyosda solishtiriluvchanligi ta'minlanadi. MHXSga o'tishning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- xorijiy investorlar uchun ishonchli va tushunarli axborot bazasini yaratish;
- korxonalarning shaffofligini oshirish;
- xalqaro moliya bozorlariga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning moliyaviy hisobotlarni tayyorlash amaliyoti milliy buxgalteriya standartlari (MBS) va tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, amaliyotda bir qator muammolar va kamchiliklar mavjud:

- ✓ ayrim xo'jalik yurituvchi sub'yektlarda hisob siyosati hujjatlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan;
- ✓ moliyaviy hisobot shakllarini to'ldirishda xatoliklar va noto'g'ri guruhlashlar mavjud;
- ✓ elektron axborot tizimlari to'liq joriy etilmagan, natijada hisobotlar qo'lda tayyorlanmoqda;
- ✓ hisobotlarni tahlil qilish va ulardan boshqaruv qarorlarida foydalanish darajasi past;
- ✓ MHXSga o'tish jarayoni sekin kechmoqda, bu esa xalqaro investorlar uchun noaniqlik tug'diradi.

Mazkur muammolar korxonalar moliyaviy axborotining aniqligi, shaffofligi va taqqoslanish imkoniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etish tizimini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy hisobotlarni shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda ko'plab korxonalar "1C: Buxgalteriya", "SAP", "Oracle Financials", "QuickBooks", "Odoo" kabi dasturiy mahsulotlardan foydalanmoqda. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish quyidagi afzalliklarni beradi:

- ❖ hisob jarayonlarining avtomatlashtirilishi va inson omilining kamayishi;
- ❖ hisobotlarni real vaqt rejimida shakllantirish imkoniyati;
- ❖ xatoliklar ehtimolini kamaytirish va ma'lumotlarning aniqligini oshirish;
- ❖ elektron taqdimot tizimlari orqali soliq organlariga va statistik idoralarga hisobotlarni tezkor yuborish;
- ❖ bulutli texnologiyalar yordamida masofadan turib ishlash va hisobotlarni muhofaza qilish imkoniyati.

O'zbekiston sharoitida korxonalarda raqamli buxgalteriya tizimini joriy etish, elektron hujjat aylanishini rivojlantirish va davlat organlari bilan yagona integratsiyalashgan platforma yaratish zarur.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini globallashtirish jarayoniga integratsiyalashuvi moliyaviy hisobot tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishni talab etmoqda. MHXSga o'tish jarayoni quyidagi maqsadlarga xizmat qiladi:

- ✓ xorijiy investorlar uchun tushunarli va ishonchli hisobot axborotini taqdim etish;
 - ✓ xorijiy kapitalni jalb etish imkoniyatlarini kengaytirish;
 - ✓ korxona moliyaviy natijalarining xalqaro solishtiriluvchanligini ta'minlash.
- MHXSga bosqichma-bosqich o'tish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:
- Milliy buxgalteriya standartlarini MHXSga muvofiqlashtirish;
 - Buxgalterlar va moliya mutaxassislarini qayta tayyorlash va sertifikatlash;
 - Korxonalarda MHXS asosida hisobot tuzish uchun zarur dasturiy ta'minotni joriy etish;

Hisobotlarni mustaqil auditorlar tomonidan xalqaro talablarga muvofiq tekshirishni yo'lga qo'yish. MXHSga o'tish natijasida korxonalar faoliyati shaffof bo'ladi, moliyaviy axborotlar sifati oshadi va xalqaro moliya bozorlariga chiqish imkoniyati kengayadi. Moliyaviy hisobotlarni takomillashtirish faqat ularni to'g'ri tuzish bilan cheklanmasdan, ularni tahlil qilish va boshqaruvda samarali qo'llashni ham nazarda tutadi. Tahlil qilish jarayonida quyidagi ko'rsatkichlar asosiy ahamiyatga ega:

- Likvidlik koeffitsiyentlari – korxonaning qisqa muddatli majburiyatlarni to'lash imkoniyatini baholaydi;
- Moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari – o'z mablag'lari va qarz resurslari o'rtasidagi mutanosiblikni aniqlaydi;
- Rentabellik darajalari – foydaning aktivlar, kapital yoki tushumga nisbatan nisbatini ko'rsatadi.

Tahlil natijalari asosida korxona rahbariyati quyidagi boshqaruv qarorlarini qabul qilishi mumkin: resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish; xarajatlarni optimallashtirish; investitsiya siyosatini takomillashtirish; qarz yukini kamaytirish yoki qayta moliyalashtirish. Shunday qilib, moliyaviy hisobotlar faqat hisobot topshirish uchun emas, balki korxona faoliyatini rivojlantirishda strategik boshqaruv vositasi sifatida foydalanilishi zarur.

O'zbekiston korxonalari misolida moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etish tizimini yanada samarali qilish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- Hisob siyosatini takomillashtirish – korxona faoliyatiga mos, aniq va MHXS talablariga yaqin hisob siyosatini ishlab chiqish;
- Avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlarini joriy etish – inson omilini kamaytirish va aniqlikni ta'minlash;
- Buxgalterlar malakasini oshirish – zamonaviy hisobot tizimlari, MHXS va raqamli texnologiyalar bo'yicha o'quv dasturlarini kengaytirish;
- Hisobotlarni elektron shaklda taqdim etish tizimini kengaytirish – soliq va statistika organlariga onlayn hisobot topshirish imkoniyatlarini soddalashtirish;
- Ichki audit xizmatini mustahkamlash – hisobotlarning aniqligi va ishonchliligini oshirish;
- Sun'iy intellekt va analitika vositalaridan foydalanish – moliyaviy natijalarni prognozlash va risklarni baholash imkonini beruvchi tizimlarni joriy etish.

Maqolada xo'jalik yurituvchi sub'yektlarda moliyaviy hisobotlarni tuzish, taqdim etish va ularni takomillashtirish masalalari har tomonlama o'rganildi. Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar va takliflar ilgari surildi:

- ✓ Moliyaviy hisobotlarni tuzishda zamonaviy axborot tizimlari va avtomatlashtirilgan dasturlardan keng foydalanish zarur;
- ✓ Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga bosqichma-bosqich o'tish korxonalarning shaffofligini oshiradi;
- ✓ Hisob siyosatini korxona faoliyatiga mos ravishda takomillashtirish lozim;
- ✓ Moliyaviy hisobot ma'lumotlarini chuqur tahlil qilib, ular asosida strategik boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish kerak;
- ✓ Buxgalterlar malakasini oshirish va doimiy o'qitish tizimini yo'lga qo'yish hisobotlar sifatini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy hisobotlarni takomillashtirish xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning raqobatbardoshligini oshirish, investitsion jozibadorligini kuchaytirish va iqtisodiyotda shaffoflikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Karimov M. "Moliyaviy hisobot va tahlil". – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
- 2.Bozorov A., Qurbonov B. "Buxgalteriya hisobi va audit asoslari". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
- 3.Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS Foundation). – London, 2023.
- 4.Jumaniyozov J., Zokirov A. "Moliyaviy boshqaruv va hisob tizimini takomillashtirish masalalari". – O'zbekiston iqtisodiy axboroti jurnali, №4, 2022.
- 5.www.mf.uz – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti.
- 6.www.ifrs.org – Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari jamg'armasining rasmiy veb-sayti.
- 7.www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining rasmiy sayti.

**INNOVATIVE
ACADEMY**